

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 6/2019

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- Маленко О. О., д-р філол. наук, проф. (Харків) (головний редактор)
- Голобородько К. Ю., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Єрмоленко С. Я., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Лисиченко Л. А., д-р філол. наук, проф. (Харків)
- Кравець Л. В., д-р філол. наук, проф. (Київ)
- Новиков А. О., д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- Юр'єва К. А., д-р. пед. наук, проф. (Харків)
- Борисов В. А., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Нестеренко Н. П., канд. пед. наук, доц. (Харків)
- Руденко С. М., канд. філол. наук, доц. (Харків)
- Умрихіна Л. В., канд. філол. наук, доц. (Харків) (заступник головного редактора)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- Нелюба А. М., д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- Степаненко М. І., д-р філол. наук, професор, ректор Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада українського мовно-літературного факультету
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 3 від 30 жовтня 2019 року)

У 41 Український світ у наукових парадигмах: Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2019. — Вип. 6. — 122, [2] с.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Валентинівська, 2, м. Харків, Україна, 61168

Може ще я поділюся
Словами-сльозами
З дібровами зеленими! («Лічу в неволі дні і ночі»).

Далі в тексті поняття слова-сльози співвідносяться з висловом *тихі, невеселі* думи:

Та співав би свої думи
Тихі невеселі.

Текст цементується загальним поняттям «слово-творчість», тобто слово як потреба самовираження поета, як прагнення передати, розказати свої думи. Шевченкові не байдуже, як сприймається його *щире слово*, хто відгукується на його думи:

*як хотілось,
Щоб хто-небудь мені сказав
Хоч **слово мудре**, щоб я знав,
Для кого я пишу? Для чого?
За що я Україну люблю?
Чи варт вона огня святого?.. («Хіба самому написати»).*

Діалогічність Шевченкового стилю не випадкова. Його зболена душа прагнула спілкування — і в розумінні інтимного спілкування з друзями, і в розумінні слова-творчості, того огня святого, який охоплює і творця, і тих, до кого звернена поетова мова.

Традиційний образ, поетична універсалія *слово-вогонь* розкриває свій індивідуально-авторський зміст у контрасті високопоетичного вислову *невидимий вогонь* і епітета «заземленої» семантики *замерзлі душі*:

Неначе наш Дніпро широкий
Слова його (пророка) лились, текли,
Огнем невидимим пекли
Замерзлі душі. («Пророк»).

Слово — вияв душі й кожної людини, і всього народу. Особисте в поезії Шевченка тісно переплетене із загальнонародним. Коло асоціацій лексеми *слово* особливо розширюється в поезіях, де ідея творчості постає як форма монологічно-діалогічного самовираження (пор. у зв'язку з діалогізацією мовлення стилістичне навантаження особових та присвійних займенників типу *ми, ви, на, ваш*). До рівня символу піднімається й Шевченкове інтимне слово, семантика якого реалізована в ліричних монологах, і слово громадсько-світоглядне, характерне для ліро-епічних, сатиричних контекстів.

Символізації лексеми *слово* сприяє її входження в повторювані словосполучення з іменниками абстрактного змісту, поняттями традиційного словника, зокрема з іменниками *серце, душа*, які означають сферу внутрішнього, психологічного стану людини. Доки слово доходить до серця й душі, доти воно й живе. Не випадково в Шевченкових творах вислови живе *слово* і *жива душа* утворюють підсилювальний ряд стилістичної градації, пор.:

*І неситий не виоре
На дні моря поле.
Не скує душі живої*
І слова живого. («Кавказ»),

УДК 811.161.2'42 Шевченко

Олена Маленко

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

ДІАЛОГІЧНИЙ НАРАТИВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: АВТОРСЬКЕ МОДЕЛЮВАННЯ «СВОГО» Й «НЕ-СВОГО» ЧИТАЧА

У представленій розвідці виявлено характер поетичного наративу Тараса Шевченка, прокоментовано його діалогічність, комунікативну спрямованість; здійснено спробу ідентифікувати «свого» й не-свого» для поета читача, проаналізовано лінгвостилістичну організацію комунікативно орієнтованих контекстів.

Ключові слова: наратив, діалогічність, читач, художня комунікація.

This paper presents the character of Taras Shevchenko's poetic narrative; its dialogical and communicative orientation is commented on; the author attempts to identify «his» and «not-his» for the poet's reader; the linguostylistic organization of communicatively oriented contexts is analyzed.

Key words: narration, dialogity, reader, artistic communication.

Мовознавче студіювання художнього дискурсу дедалі більше розгортається в площинах комунікативної лінгвістики, що значно розширює межі дослідницьких інтерпретацій літературного тексту (праці Ф.С. Бацевича, Л.В. Бублейник, Н.В. Войцехівської, Н.В. Кондратенко, В.В. Корольової, С.Т. Шабат-Савки, І.Ю. Шкіцької та ін.). У вимірі комунікативного підходу художній текст постає як посередник між автором та читачем, як носій повідомлення, спрямованого на певну читацьку аудиторію. Витоки такої стратегії — у запропонованій свого часу Михайлом Бахтіним теорії діалогічності тексту, яку розвинули й доповнили представники тих лінгвістичних шкіл і напрямів, що вивчали й описували текст з позицій семіотики, прагматики й дискурсології (праці Е.С. Азнаурової, Н.Д. Арутюнової, О.В. Падучевої, Г.Г. Почепцова, Ю.С. Степанова та ін.).

Значно раніше до Бахтіна цю ідею висловив Гумбольдт, розуміючи дуалістичну сутність мови як знакової системи й діяльності (мова й мовлення). Мовлення в цьому разі постає як процес (діяльність) і як результат, тобто текст, певний наратив, лінійний виклад, де у відповідній формі автор пропонує власну версію розгортання тих чи тих подій у змодельованому ним комунікативному просторі. Сприймаючи художній текст як персональний (авторський) лінгвокомунікативний досвід, занурений у соціокультурний контекст, ототожнюємо його (художній текст) з особистісно-орієнтованим, або персональним дискурсом. Цей тип дискурсу науковці ідентифікують як монологічний буттєвий, у якому автор вербально об'єктивує власний досвід освоєння, сприймання, оцінювання всіх явищ буття [5].

Проте ця монологічність є більше формальною, ніж сутнісною для художнього тексту, адже його автор як оповідач здійснює декілька інтенційних кроків: організовує, упорядковує текстову структуру як формально-змістову цілісність і водночас ознайомлює читача з відповідним історичним та культурним середовищем, його реаліями, цінностями, проблемами, викликами — відбувається комунікативна взаємодія *автор — читач*. Ідеться насамперед про зовнішню (вертикальну) комунікацію мовця з адресатом, що є імманентною властивістю художнього тексту. Тобто потенційно «усі тексти є функційно діалогічними, хоча й не завжди

реалізовані формально діалогічно», що знижує поріг розмежування монологічності й діалогічності в художньому наративі [2].

Науковці визначили набір лінгвостилістичних маркерів, властивих саме діалогічному наративу, які тією чи тією мірою реалізовані в тексті залежно від ідіостильових смаків автора. Серед цих маркерів на синтаксичному рівні — звертання, повтори, вигуки, порушення порядку слів, модальні слова й вставні речення (парентетичні конструкції), окличні звороти оцінної семантики, риторичні запитання, ствердження й заперечення та ін. [2]. Усі ці засоби сприяють зануренню тексту в когнітивно-комунікативні площини, де в межах вертикальної комунікації відбувається діалог мовця (автора) з адресатом (читачем) як форма лінійного викладу важливих смислів, ідей, пропозицій. Реконструювати образ читача того чи того твору допомагає сам текст у комплексі його змістових і ціннісних параметрів, а також в індивідуальних вербальних моделях діалогічного наративу.

Мета поданої статті — виявити особливості діалогічного наративу поезії Тараса Шевченка, ідентифікувати «свого» й не-свого» для поета читача, прокоментувати лінгвостилістичну організацію комунікативно орієнтованих контекстів з опорою на вокативні моделі конкретизації адресата.

Рецептивний діалог *автор — читач* у межах прагматики дорівнює комунікативному акту, метою якого, на думку науковців, є примирення істинного знання автора з прагненням читача привласнити цей досвід, зробити його своїм (в отриманій інформації, емоційних переживаннях, відчуттях, оцінках) [6]. Особливої ваги тут набуває ментальна рецепція, що передбачає внутрішнє налаштування читача на сприймання тексту, накладання авторського наративу на історичну пам'ять в активованих сценаріях та образах, спільну лінгвокультурну матрицю.

Поетичний текст Тараса Шевченка у вимірі ментальної рецепції можемо розглядати як комунікацію поета зі «своїм» читачем, тобто таким, хто має спільні з автором світоглядні засади, моральні принципи, хто здатний розуміти істинність і вагу описаних ситуацій, співпереживати героям. Це той читач, до кого поет звертається, з ким розмовляє про насущне, про те, що бентежить і болить, про цінності, якими живе. Спільність ціннісних та емпатійних установок забезпечує продуктивність діалогу *автор — читач*, де читач не лише адекватно рецепіює авторський наратив, а й емоційно реагує на нього, сприймаючи змодельований художній сценарій як власний досвід. Свідомо чи несвідомо письменники передбачають «свого» віртуального читача, звертаючись до нього всім текстом (імпліцитний характер апелювання) або конкретизуючи адресата в прямих вокативних моделях (експліцитне апелювання).

Так само можемо говорити й про «не-свого» читача — негативного, несхвального у вимірі авторських ціннісних доміант, але наявного як опонент, якому протистоїть автор, з яким вибудовує свої контроверсійні стосунки, активує конфліктогенний модус контексту, моделює відповідний характер наративу. Поезія соціального звучання особливо орієнтована (імпліцитно або експліцитно) на «не-свого» читача, кому й адресовано авторське послання в його прагматичних настановках (осуд, звинувачення, зневага, сарказм, гнів тощо). Тому «не-свій» читач теж виконує функцію адресата в діалогічно орієнтованому наративі, стає учасником художньої комунікації, отримуючи власне «обличчя» в авторському моделюванні словесного образу свого опонента.

Доба Шевченка чітко диференціювала авторів і читачів за їхнім ставленням до наявних суспільно-політичних умов: тих, хто був апологетом імперської системи, і тих, хто не сприймав її соціальні й моральні устої. Для Шевченка імперська

система була категорично несприйнятливою в загальнолюдському вимірі, адже позбавляла простих людей прав на повноцінне, отже вільне, самодостатнє й перспективне життя. Свій творчий потенціал поет насамперед спрямовував на боротьбу з фізичною та духовною неволею людини, приреченою на існування в недосконалому, негармонійному суспільстві. Ці світоглядні й мистецькі настанови зумовили сутність мистецького образу Шевченка як пристрасного, емоційно наснаженого борця за справедливість, чиє слово протесту дорівнювало прямому закликові, наснажуючи на активні дії.

Ініціативна комунікативна роль, послідовно реалізована Шевченком у поетичних текстах, передбачала досягнення відповідної мети, яку можна реконструювати в прагненні митця формувати волелюбну, національно орієнтовану, освічену українську свідомість, самодостатню й самовартісну. Власне, ці настанови виводили на «свого» читача, який був або об'єктом авторської емпатії (знедолені, зневірені, пригнічені життям селяни; затиснуті тогочасними суспільними, моральними догмами та віковими звичаями українські прості люди), або ж суб'єктом схвальної раціональної рецепції Шевченкових текстів (освічена українська й російська інтелігенція). Протистояли їм «не-свої» читачі — насамперед представники імперського апарату влади, а також ті, хто за своїми морально-етичними приписами (уседозволеність, розбещеність, тиранія, здирництво тощо) були органічного частиною тогочасного соціального устрою з його ціннісними настановами.

Диференціація «свого» та «не-свого» читача в Шевченковому наративі простежується відповідно до змодельованої в тексті ситуації, де обов'язковим змістовим компонентом є опозиція правди й кривди як буттєвих еквівалентів добра й зла. Правда, на думку Дж. Фізера, постає центральним кодом Шевченкового наративу [9: 37], організовує його лексико-семантичний простір і спрямовує комунікативні наміри автора на захист і виправдання тих, хто потерпає без правди, і засудження тих, хто нею нехтує. Саме ця інтенція визначає адресність контексту, зумовлює його емотивно-оцінну конотованість, дистрибутивну організацію. Особливої прагматичної ваги в цьому разі набувають звертання як «органічний і специфічний елемент структури будь-якої мови», одна з лінгвокомунікативних, поліфункційних універсалій, що реалізують у тексті низку прагматичних цілей: апелятивну, організаційну, репрезентативну, емотивну, оцінно-експресивну [10: 153]. За допомогою звертань Шевченко формує власний простір поетичної комунікації з уявними адресатами, яких він номінує, висловлює емоційно-оцінне ставлення до них, викликаючи відповідну читацьку рецепцію.

Виразну емпатійну тональність мають контексти, адресатом яких є наївна чи збездічана дівчина або знедолена жінка-мати. Особливими емоціями наснажені сюжети, пов'язані з долею скривджених дівчат, де поетова рефлексія позначена прагматичною амбівалентністю: співпереживання/застереження (об'єкти кривди) й водночас осуд/викриття (суб'єкти кривди). Вокативи пропріальної та апелятивної природи (*Катерино, серце моє; чорнобриві; дівчата; сестрице; моя пташко; доню моя; зоре моя*) унаочнюють образи тих, до кого звертається поет, інтимізують комунікативний простір, звужуючи його до меж особистого, приватного спілкування, основою якого є досвід і довіра.

Така наративна тактика апелює до патернальних ознак української ментальності, якій властиве визнання соціального авторитету батька як хранителя моральних приписів у родині [5]. Саме в цій ролі — засмученого батька, якому болить доля дочки і який передбачує її безталанність та соціальну незахищеність, постає Шевченко, звертаючись до уявних адресаток. Емоційної надтриватості

й фатальності таким діалогічним контекстам додають дистрибутивні умови, зокрема лексико-семантичні моделі, що нарощують модус невідворотності й приреченості гіркої дівочої долі: *Кохайтесь, чорнобриві, / Та не з москалями, / Бо москалі — чужі люде, / Роблять лихо з вами* (Шевченко: 15); *Катерино, серце моє! / Лишенько з тобою! / Де ти в світі подінешся / З малим сиротою* (Шевченко: 16); *Не питайте, чорнобриві, / Бо люди не знають, / Кого Бог кара на світі, / То й вони караять* (Шевченко: 20); *Рости, рости, моя пташко, / Мій маковий цвіте, / Розвивайся, поки твоє серце не розбите, / Поки люди не дознали / Тихої долини, / Дознаються — пограються, / Засушать та й кинуть* (Шевченко: 127); *Хрестітесь, дівчача. / Хрестітесь й не кваптесь / На панів лукавих, / Бо згинете осміяні, / Наробите слави* (Шевченко: 137) [тут і надалі цитування здійснюємо за джерелом: Шевченко Тарас. Усі твори в одному томі]. К., Ірпінь: ВТФ «Перун», 2016. 824 с.].

Характерним ідіостильовим маркером таких контекстів є синкретичність емоційного й оцінного навантаження: емоція переживання й імператив застереження нерозривні з несхвальною оцінкою тих, кого поет викриває й засуджує: *москалі, чужі люди, злії люди, паничі, вороженьки*. Поет означає в цих образах опозиційну правді кривду; та його посил призначений не тільки тим, для кого втрачена правда, а й тим, хто уособлює кривду (імпліцитно «не-свій» читач, але прямий адресат, до кого звернена гнівна інвектива).

Особливого оцінного насаження поет надає поняттю чуже (чужий, чужа, чужі), яке за частотністю використання й продуктивністю лексичної сполучуваності з іменниками *люди, земля, сторона, поле, край, боги* виходить на рівень концептуалізації. «Чуже — це якась стратегія «іншування», тобто окреслення чи вже власного ества, чи власного простору шляхом прокладання невидимої межі між собою та «іншим», — так розуміє «чуже» професор Л. В. Ушкалов, наголошуючи на важливості цього слова для Шевченкового мовосвіту [8: 567–568]. Серед значень лексики *чужий* (як *інший*) у Шевченковому дискурсі прагматичної (насамперед оцінної) сили набувають семантичні кореляції «чужий — сторонній» (такий, що з іншої землі, країни) і «чужий — ворожий» (такий, хто «має інші (чужі) погляди, прагнення, інтереси») [7]. Для Шевченка чужими й несприйнятливими були імперські погляди на суспільно-політичний устрій України й прагнення її довічного поневолення, тож апріорі чужими були для поета його політичні й моральні антагоністи, а також чужинці, сторонні люди, далекі від кривд його землі й народу: *Так сміються з України / Стороннії люди! / Не смійтеся, чужі люде* (Шевченко: 113).

Онтологічним злом для волелюбного Шевченко був царат як апологет духовного й фізичного рабства людини, тож у викривальних контекстах поет відходить від комунікативних тактик узагальнення адресата (*чужі люди, злії люди, вороженьки*) до його конкретизації, експресивно насажених прямих звертань у поемі «Сон» (1844): *Кати! Кати! Людоїди!* (Шевченко: 91); *О царю поганий, / Царю лукавий, / Аспиде неситий! / Що ти зробив з козаками?* (Шевченко: 91). Цими вокативами поет нівелює комунікативну дистанцію між собою й адресатом, на лексико-граматичному рівні ініціює конфліктогенний характер контексту (використання пейоративних субстантивів та ад'єктивів, звертання на *—ти* до царя). Варто прокоментувати сміливість Шевченка щодо такого відвертого й беззастережного посилу, адже за всіх суспільно-політичних умов (навіть демократичних) пряме викриття влади перебуває в полі правової відповідальності й може передбачати покарання. Небезпечність поета для тогочасної системи була очевидною, що й стало основною причиною його арешту 1947 року й подальшого заслання.

Не менший гнів й обурення викликали в Шевченка внутрішня пасивність людей (й українців зокрема), їх моральна нищість щодо відстоювання власної гідності й свободи. Це засмучувало поета, з викривальними інвективами він звертався до юродивих духом, дистанціюючись від них як «не-своїх», проте не байдужих йому й тому наявних у його думках, переживаннях, текстах: *Німії, подлії раби! / Підніжки царській, лакеї / Капрала п'яного! Не вам, / Не вам, в мережаній ліврей, / Донощики і фарисеї, / За правду пресвятую статъ / І за свободу* (Шевченко: 221).

Прагнення розбудити українську пасивну свідомість навертало Шевченка до історичного досвіду України, до часів Гайдамаччини, яку він вважав мірилом вільного українського духу й національного самоствердження. Тож на протигагу морально юродивим співвітчизникам він підносив волелюбну натуру гайдамаків, звертаючись до них *сини мої, діти мої*, оприявлюючи вокативними кодами свою внутрішню єдність з тими, хто сміливий, волелюбний і наснажений на здобуття свободи для себе й України, окреслюючи тим самим «свого» адресата, яким здатний захоплюватися і на якого покладає надії.

Емоційність Шевченкового наративу, органічно накладена на емпатійну зону читацької свідомості, досягала художньої й комунікативної мети: викликати співпереживання й співчуття до знедолених, засудження кривдників, обурення несправедливістю; привернути увагу до соціальних та морально-етичних проблем тогочасного українського люду в умовах зовнішньої (кріпацтво) та внутрішньої (психологічна пригніченість) не-свободи. Виникає тільки питання: чи були ці знедолені читачами поетових рефлексій? Чи їхня свідомість реагувала на слово поета внутрішніми зусиллями протистояти дійсності? Освічена інтелігенція, звісно, активно читала Шевченка, розуміючи його духовне месіанство, визнаючи геній його слова й силу духу. Власне, саме освіта, на переконання митця, є умовою формування вільного й незалежного світогляду, готовності й бажання людини робити життя досконалим і перспективним. Його фраза «Учітеся, брати мої, думайте, читайте, і чужому навчайтесь, і свого не цурайтесь» стала для українців настановчим маніфестом, посланням крізь час і передбаченням неминучості духовної кризи через брак освіченості, культури, знань. І цей посил, оформлений властивим Шевченкові патернальним наративом, природно занурив в український ментальний простір ідею освіти як пріоритетної буттєвої цінності, про вагу якої мудрий дорослий говорить до нерозумних менших братів чи синів.

Звертання *брати, браття, братія* в Шевченкових контекстах набувають ідіотильових маркерів, не лише конкретизуючи адресата, а й формуючи індивідуально-авторську модель художньої комунікації, яка з часом стала характерною для українського поетичного наративу. Особливого смислового навантаження набуло у поетовому дискурсі звертання *брати* (*браття, братія*), частотне в діалогах автора з читачем: *А що вродить з того плачу? / Богилова, брате... <...> Нехай, брате. А ми будем / Сміяться та плакати* (Шевченко: 94); *Така моя рада, незнайомий брате, / Смирись перед Богом, людей не займай* (Шевченко: 131); *Любітеся, брати мої, / Україну любіте / І за неї, безталанну / Господа моліте* (Шевченко: 138); *Згадайте, братія моя... / Бодай те лихо не верталось* (Шевченко: 137), а також у ситуаціях діалогічного мовлення персонажів: *Ой як крикнув Гамалія: / «Брати, будем жити, / Будем жити, вино пити, / Яничарів бити»* (Шевченко: 77).

Розуміння авторської мети щодо звертання *брати* (*браття*) виводить на рівень прагматики цього слова в дискурсі Шевченка. Прагматичний потенціал значення слова, за Е. Азнауровою, має вияв насамперед у мовленні й частотне використання того чи того слова в типовій комунікативній ситуації сприяє закріпленню

за цим словом певної інформації [1: 38]. Щодо слова *брати*, то його узуальна семантика родинної спорідненості в Шевченкових контекстах «перекривається» ширшими смислами, у яких актуальності зазнає ідея братства як духовної єдності, спільності світоглядних та морально-етичних імперативів, насамперед християнських. Для української лінгвосвідомості саме таке розуміння братства змотивувало називання громадських православних організацій, створених з метою зміцнювати православ'я й чинити опір латинським (єзуїтським) і протестантським школам як осередкам неправославної віри, — братствами (XVI ст.) й утворенню при них братських шкіл. Не випадковою була й назва таємної політичної організації «Кирило-Мефодіївське братство» (1845–1847), основу програмних положень якої становили ідеї панславізму, а метою було створення демократичної федерації слов'янських народів на засадах рівності прав і свобод. Шевченко з його розумінням слов'янського світу як спільного історичного й культурного простору став органічним маніфестантом цих ідей.

У поета *братство* (єднання, спільність) постає як сила, здатна долати онтологічне зло. Тож якщо розглядати контексти Шевченка як типологізовану (стильову) художню ситуацію, то в її межах за словом *брат* закріплюється семантика духовної спорідненості, за словом *братство* — семантика спільних для поета та його *братів* духовних, моральних, суспільних цінностей. Слова *брат*, *братство*, *братерство* значеннєво співвідносні в контексті з поняттями *честь*, *воля*, *слава*, *правда*, *любов*, *мир* як найвищими людськими та суспільними чеснотами: *За честь, славу, за братерство, / За волю України* (Шевченко: 94); *А на давнім пожарищі / Іскра братства тліла, / Дотлівала, дожидала / Рук твердих та смілих. / І дождалась <...> / І засвітив, любомудре, / Світоч правди, волі ... <...> / брат з братом* обнялися / І проговорили слова тихої *любові* (Шевченко: 95); *Щоб усі слов'яни стали добрими братами, / І синами сонця правди. <...> Мир мирові подарують / І славу вівіки* (Шевченко: 96).

Ідентифікація «свого» читача як брата, до якого звернені слова автора, формує універсальний аксіологічний простір контексту, актуалізує базові для людей цінності: від свободи як основи природного людського існування до любові як здатності емоційно сприймати й позитивно відчувати світ, себе-у-світі й людей. Це розширює коло читачів Шевченка, уможливорює переклади багатьма мовами, власне, інтегрує Шевченків наратив з його світоглядними й духовними пріоритетами у світовий культурно-історичний метанаратив.

Комунікативний підхід у вивченні поетичного дискурсу Тараса Шевченка забезпечив розуміння прагматичної мети автора щодо вибору діалогічної форми викладу. Витоки такої наративної стратегії і в генетичному потенціалі людини освоювати світ у когнітивно-комунікативних вимірах, і в прагненні автора взаємодіяти з читачем («своїм» і «не-своїм») у змодельованому художньому просторі, запрошуючи тим самим адресата до спільної рефлексії, врешті індивідуальної інтерпретації закладених у тексті смислів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азнаурова Э.С. Прагматика художественного слова. Ташкент : Изд-во Фан, 1988. 120 с.
2. Безугла Л.Р. Діалог, діалогічний текст та діалогічний дискурс. URL: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/4934/2/L.R.%20Bezugla.pdf>
3. Борковська І.П. Прагматичне значення слів, висловлювань та текстів. Вісник Київського Національного технічного університету України. К. : «Київський Політехнічний інститут», 2015. № 5. С. 10–16.

4. Карасик В. И. О типах дискурса. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://rus-lang.isu.ru/education/discipline/philology/disrurs/material/material2/>
5. Крячко В. І. Соціодіагностичний ракурс української ментальності : Монографія. Київ : Вид-во ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2012. 248 с.
6. Мацевко-Бекерська Л. В. Типологія наратора: комунікативні аспекти художнього дискурсу. URL: <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/14.4.8.pdf>
7. Словник української мови: Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/chuzhyj>
8. Ушкалов Л. В. Моя шевченківська енциклопедія: із досвіду самопізнання. Харків — Едмонтон — Торонто : Майдан ; Видавництво Канадського Інституту Українських Студій, 2014. 602 с.
9. Фізер Дж. Філософія чи філо — софія Тараса Шевченка? *Слово і час*. 1990. № 5. С. 33–40.
10. Шкіцька І. Ю. Реалізація конфліктогенного потенціалу прямих і непрямих звертань. *Лінгвістичні дослідження : Збірник наук. праць ХНПУ імені Г. С. Сковороди*. Харків, 2017. С. 152–162.

УДК 811.161.2'42 Шевченко

Світлана Марцин, Олена Полозова

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

ШЕВЧЕНКО У СВІТОВОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ ДОСВІДІ

У статті досліджено історію засвоєння творчості Шевченка у світовій перекладацькій практиці. Численність перекладів митця свідчить про глибоке сприйняття його ідей й актуальність порушених ним проблем не лише для України, а й усього світу. Ключові слова: літературна творчість Тараса Шевченка, переклад, шевченкознавство.

The article explores the history of mastering Shevchenko's works in world translation practice. The great number of translations of the artist testifies to the deep perception of his ideas and the relevance of the problems raised by him, not only for Ukraine but the whole world. Key words: literary creativity of Taras Shevchenko, translation, Shevchenko studies.

Поетичні твори Тараса Шевченка почали перекладати ще за життя митця. Уже із середини 50-х рр. XIX ст. з'являлися переклади віршів російською мовою. В останні десятиріччя XIX ст. поезії Шевченка друкують болгарською, польською, чеською, хорватською, німецькою, французькою, англійською мовами.

Різноманітні питання, пов'язані з історією перекладів творів Тараса Шевченка, з постатями — авторами цих перекладів, з порівняльним вивченням змістових, лексичних, стилістичних елементів перекладів та оригінальних українських текстів, привертала й привертають увагу таких дослідників, як О. Башманівський, М. Зимомря, Р. Зорівчак, Р. Кириченко, Л. Коломієць, М. Мушинка, С. Русакієв, О. Чередниченко.

ЗМІСТ

ТАРАС ШЕВЧЕНКО: СУЧАСНА ФІЛОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРЧОСТІ (ДО 205-Ї РІЧНИЦІ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ МИТЦЯ) 5

Світлана Єрмоленко

ШЕВЧЕНКОВЕ СЛОВО ЯК МОВНИЙ ЗНАК УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. 6

Любов Мацько

ЗНАКОВИЙ КОД ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ДІАЛОЗІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КУЛЬТУР 14

Лариса Кравець

ЛІНГВОПОЕТИЧНІ ВИМІРИ РІДНОГО СЛОВА У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА 22

Олена Маленко

ДІАЛОГІЧНИЙ НАРАТИВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: АВТОРСЬКЕ МОДЕЛЮВАННЯ «СВОГО»
Й «НЕ-СВОГО» ЧИТАЧА 28

Світлана Марцин, Олена Полозова

ШЕВЧЕНКО У СВІТОВОМУ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЧОМУ ДОСВІДІ 34

Наталя Нестеренко, Людмила Нестеренко

НАЦІОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС У ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА. 42

Анатолій Новиков

ДРАМАТУРГІЯ ШЕВЧЕНКА В УКРАЇНСЬКІЙ ТЕАТРАЛЬНІЙ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ 48

Галина Сюта

ЦИТАТНІСТЬ ШЕВЧЕНКОВОЇ МОВИ У ВИМІРІ НАЦІОНАЛЬНОГО ХУДОЖНЬОГО ДОСВІДУ
Й ЛІНГВІСТИЧНОЇ РЕЦЕПЦІЇ 54

Сусанна Хавіна, Ірина Тураєва, Наталія Шевченко

ХУДОЖНЯ ВЕРСІЯ ЖІНОЧОЇ ДОЛІ В ДИСКУРСАХ ШЕВЧЕНКА Й ФРАНКА:
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ (на матеріалі поем Т. Шевченка «Катерина»
та І. Франка «Сурка») 62

Ангеліна Ганжа

МОВНА АРХІТЕКТОНІКА СУЧАСНОЇ КІНОДОКУМЕНТАЛІСТИКИ ПРО ТАРАСА ШЕВЧЕНКА . . . 70

МОВОЗНАВСТВО. ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЕТНОЛІНГВІСТИКА . . . 81

Володимир Борисов

ТЕОРЕТИКО-ДИСКУРСИВНІ ЗАСАДИ СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ: АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ
ДОСЛІДЖЕННЯ МОВИ. 81

Костянтин Голобородько

КОНЦЕПТУАЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ НАРОДУ В ХУДОЖНЬОМУ МОВОМИСЛЕННІ
ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА 85